

Muž a žena v biblickém mýtu stvoření

Milan Horák

Mluvíme-li o stvoření člověka podle Bible, představujeme si zpravidla, jak Bůh v podobě vousatého starce hněte z hlíny muže jménem Adam. V našich představách se tedy jedná o stvoření *muže*, k němuž je posléze žena doplněna poněkud obskurním způsobem: Bůh vyjme Adamovi žebro a z žebra utvoří ženu jménem Eva. Adama si přitom představujeme po tomto zákroku stejně jako předtím, až na nepříliš závažnou ztrátu jednoho žebra; žena dostává punc druhotnosti a odvozenosti, muž se naopak stává synonymem pro člověka vůbec.

Tuto představu stvoření člověka nacházíme rozpracovanu v židovských i křesťanských legendách a na obrazech uplynulých staletí; ba můžeme říci, že právě pod dojmem těchto obrazů a legend se naše dnešní představa o biblickém stvoření člověka utvářela. Otevřeme-li však samu Bibli a přečteme-li si slovo za slovem, co o stvoření člověka píše ona, získá naše tradiční představa podstatné trhliny.

Stvoření a uhnětení

Už při letmém pohledu na biblický text si všimneme skutečnosti, že stvoření člověka je v Bibli popsáno dvakrát a že oba popisy se od sebe dost liší. Oba najdeme v knize Genesis, tedy v první z biblických knih; první popis na konci její první kapitoly (s těžištěm ve verši 27), druhý popis na začátku kapitoly druhé (verš 7). Přečteme-li si však obě vyprávění podrobněji, zjistíme, že každé z nich popisuje jiný děj, že činnost, kterou Bůh s člověkem provádí, je odlišná. V Kralické Bibli se v Genesis 1,27 dočteme, že Bůh člověka „stvořil“, zatímco v Genesis 2,7 stojí, že Bůh člověka „učinil“. Ekumenický překlad užívá podobně znějících slov „stvořil“ a „vytvořil“ a tím rozdílnost trochu zakrývá, ale podíváme-li se do hebrejského originálu, spatříme ji opět v plné naléhavosti. V Genesis 1,27 je totiž užito slovesa „*bárá*“, které sice můžeme přeložit naším slovem „stvořit“, ale s výhradou, že v hebrejštině se toto slovo používá jedině tehdy, když se mluví o Bohu. Jeho tvoření je totiž nesrovnatelné s tvořením kohokoli jiného, jako například s tvorbou umělce, který vytváří svá díla z již existujících materiálů; Boží tvoření nepotřebuje nic jsoucího, jeho materiálem je Tvůrce sám. Úplně odlišného charakteru je sloveso „*jácar*“, použité v Genesis 2,7. To je slovo veskrze pozemské; v hebrejštině se ho užívá především pro činnost hrnčíře, tedy pro přetváření neforemného kusu hlíny v užitečnou nádobu; česky bychom je mohli přeložit slovesem „*hníst*“.

Srovnáním slov „*bárá*“ a „*jácar*“ se nám vztah obou popisů stvoření člověka začíná ozřejmovat. V první kapitole se mluví o skutečném *stvoření* člověka, o přechodu mezi stavem, kdy člověka ještě nebylo, do stavu, kdy člověk jest. člověk je stvořen ve své nejvznešenější podstatě, tedy „*coby obraz Boží*“; jeho bytí je ještě prosto tíživé pozemskosti. S tou se člověk setkává ve druhé kapitole, když jej Bůh „*hněte*“, když proměňuje jeho tvar, aby ho učinil schopným účasti na pozemském životě. Člověk je uhněten „*v prach země*“ (tradiční překlad „*z prachu země*“ je jazykově nesprávný a zde i zavádějící, protože se nejedná o materiál, nýbrž o charakteristiku nového stavu člověka, o popis toho, v co se člověk hnětením promění); Bůh mu vdechne „*ducha života*“, člověk se stane „*duší živou*“, tvorem pozemského světa.

Rozdělení pohlaví

V popisech obou stupňů stvoření člověka nenalzáme ani náznak toho, že stvořený člověk by byl muž. Všude se mluví jen o člověku jako takovém, hebrejsky „*ádám*“, což se dá překládat jako „*člověk*“, ale nikoli jednotlivý člověk, nýbrž člověk všeobecně, lidský druh, bytost člověčenství. Je to slovo, od kterého se v hebrejštině nedá utvořit množné číslo, proto se dá překládat i „*lidstvo*“ nebo „*lidé*“.

Otázce pohlaví stvořeného člověka se však nelze vyhnout, protože z běžného pozorování víme, že člověk je obvykle buď mužem nebo ženou, a třetí možnost si neumíme představit. Bible s touto otázkou počítá a zařazuje proto hned za první zmínku o člověku, že Bůh stvořil lidi „*mužem i ženou*“; v hebrejštině tu stojí „*záchar-unqévá*“, což by se trefně dalo přeložit i jako „*samec-a-zároveň-samice*“. Aby nebylo o pohlaví člověka pochyb, aby si ho některé pohlaví (kupříkladu muži) nezačalo přivlastňovat, zdůrazňuje Bible na tomto místě, že prvotní člověk byl „*mužem i ženou*“, že v sobě nesl mužskou i ženskou stránku člověčenství.

Na obojetnosti člověka nezmění nic ani *uhnětení* popsané v Genesis 2,7. Teprve na konci druhé kapitoly ve verších 21–24 se vypráví o ději, který tradice nazývá *stvoření ženy*. Dosavadní úvahy nás však naučily opatrnosti vůči tradičním představám, a proto si raději tyto verše nejprve pozorně přečtíme.

Především se dovídáme, že Bůh vyňal člověku „*žebro*“ a z něj utvořil ženu. V originále tu najdeme slovo „*hacéla*“ (*ha* je určitý člen, který se v hebrejštině považuje za součást slova); podíváme-li se, jakých významů toto slovo nabývá v biblických knihách, zjistíme, že význam *žebro* je až druhotný a že slova se používá převážně ve smyslu *strana, bok, úbočí, křídlo* (budovy nebo dveří); teprve v novohebrejštině znamená slovo *céla* opravdu totéž, co *žebro* v češtině. Měli bychom tedy spíše než o vynětí žebra mluvit o odebrání jedné ze stránek lidské jsočnosti; Bůh odebrá člověku ženskost a utváří (nebo doslovněji *buduje* či *vzdělává*) z ní samostatnou bytost; to, co bylo původně celým člověkem, se nyní stává člověkem zbaveným žensktví, tedy mužem. Příznačné je, že Bůh muže ihned doplňuje *tělem* nebo *masem*, zatímco žena bude později pojmenována Eva, což je odvozeno ze slova *chaj, životní síla* — po ztrátě ženských životních sil dostává muž jako protiváhu více sil fyzických, mohutnější a svalnatější tělo.

Deklarace vzájemných vztahů

Od okamžiku rozdělení člověka se dá mluvit o muži a ženě v našem smyslu slova; Bible se hned chápe této možnosti, aby popsala jejich vzájemný vztah. Nejprve se o slovo hlásí *člověk* (a zdá se, jako by se zde jednalo o bytost člověka nerozděleného) a vyhlašuje, že žena je „*kost z jeho kostí*“ a „*maso z jeho masa*“, tedy že žena je postavena z „*masa a kostí*“ stejným způsobem jako člověk původní. To znamená, že i tato nová, z obojetného člověka vydělená bytost je tělesným pokračováním původního člověka, a ne nějakým novým živočišným druhem; o muži se nic podobného vyhlašovat nemusí — jeho tělesná kontinuita je jasná, protože muž je zbytkem původního člověka po vydělení ženy.

Člověk však promlouvá dále. Pro nové formy lidského jsočna je totiž nutno zavést nové názvy; nám známá slova *záchar* a *nqévá* postačují k označení biologického

mužství a ženství, nevystihují však skutečnost muže či ženy jako samostatného a plnohodnotného lidského jedince. Jako první je pojmenována žena: „*tato necht nazývá se ženou*“, po ní i muž, a s pojmenováním muže se hned připomíná společný původ a nynější oddělení: „*jakož od muže je vzata*“, tradiční překlad mnohovýznamové spojky *kí* jako *protože* a oddělující předložky *min* jako *z* („*protože je z muže vzata*“) je poplatný představě mužského Adama, která — jak jsme viděli — vůči původnímu biblickému pojetí neobstojí; navíc se slovo *muž*, hebrejsky *'iš*, na tomto místě vyskytuje poprvé, právě tak jako slovo *žena*, *'iššá*, a nemůže být tudíž základem odvození. Označení ženy se od označení muže v hebrejštině liší jen ženskou koncovkou *á*, která se shoduje se starou směrovou příponou; podobně, jako Hebrej označoval svůj domov slovem *habajit* a *habajitá* znamenalo *domů*, dá se hebrejské označení ženy přeložit jako *směrem k muži*. Žena je tedy v této větě popsána jako bytost, která byla od muže oddělena, ale směřuje ke znovuspojení s ním.

Jedním dechem s pojmenováním obou lidských pohlaví tedy Bible popisuje vztah ženy k muži. Nyní chybí již jen popis vztahu opačného; a ten najdeme v následujícím verši: „*Proto muž opustí svého otce i matku a přilne k ženě své a stanou se (znova) jedním tělem.*“ Muž a žena jsou oddělenými stránkami prvotního člověka; každý z nich je plnohodnotným člověkem, ale jednostranným, a tím nedokonalým. Jen ve společenství obou se mohou jednostrannosti vzájemně doplnit a spojit v nadsmyslový obraz dokonalého člověka, stvořeného k Božímu obrazu.

Kdo je víc?

Muž a žena tíhnou ke vzájemnému společenství. Toto společenství má navíc jedinečný charakter — zatímco jiná společenství bývají založena na určité shodě, ať už zájmů, původu, zálib nebo vyznání, spočívá společenství muže a ženy na zásadní odlišnosti. Prvotní člověk nebyl na muže a ženu matematicky rozpučen, ale dvě jeho rozdílné stránky se osamostatnily. Proto se rozrůznily i role muže a ženy uvnitř jejich společenství; každá kultura sice rozlišovala jinak, ale všechny rozlišovaly, a ruku v ruce s rozlišením přicházelo hodnocení mužské a ženské role ve společenství a potažmo i hodnocení mužství a ženství vůbec. Muže a ženu však není možno porovnávat vcelku; vždy musíme vybrat jednu stránku jejich bytosti, jednu měřitelnou veličinu, kterou pak můžeme objektivně porovnat. Výběr této veličiny je ale poplatný názorům určité kultury a společnosti, a stanou-li se výsledky jejího srovnání podkladem společenského ocenění mužů a žen vůbec, zákonitě to vede ke křivdám vůči jednomu či druhému pohlaví.

Bible předjímá tuto společenskou tendenci a připojuje ke zprávě o stvoření muže a ženy hned i jejich kvantitativní ohodnocení. Jde na to způsobem biblicky osobitým — metodou písmenných součtů. Už od nejstarších dob mají totiž hebrejská písmena též význam číselný a každému hebrejskému slovu tak odpovídá určitý součet, který nadmíru trefně vyjadřuje jeho vztah k ostatním slovům.

Písmena hebrejské abecedy nejsou řazena náhodně, nýbrž právě podle svých číselných hodnot. První je א, písmeno s hodnotou 1. Za ním následuje ב, vyjadřující číslo 2. Následují ג, ד, ה, ו, ז, ח, ט, י a כ, označující ostatní jednotky od 3 do 9. Druhou část abecedy tvoří desítky, počínaje písmenem ל, které má význam čísla 10, pokračuje písmeny מ, נ, ס, ע, פ, ק, ר, ש a písmenem ת o hodnotě 90 konče. Na úrovni

stovek už nacházíme jen čtyři písmena, ψ , η , ζ a τ , kterému náleží číslo 400, hodnota světového naplnění, jíž abeceda zákonitě končí.

Pomocí hodnot jednotlivých písmen můžeme nyní vypočítat hodnotu každého slova. Víme-li kupříkladu, že slovo 'áv, tedy *otec*, se píše α (hebrejščina se čte zprava doleva), známe i jeho číselnou hodnotu 1+2, tedy 3. Slovo *matka*, 'ém, se píše pro změnu α (α zvláštní forma písmene η , která se užívá na konci slova) a má hodnotu 1+40, tedy 41. Nyní si ovšem můžeme ukázat i první ze souvislostí, jichž je v hebrejštině bezpočet — sečteme-li hodnoty slov *otec* a *matka*, získáme číslo 44 a to není nic jiného, než písmenný součet slova $\tau\lambda$ (*jeled*), *dítě*.

Objemné knihy už byly napsány o tajemstvích, která se člověku při použití metody písmenných součtů v Bibli odhalují, a bylo by jistě nadmíru zajímavé popovídat si o nich více. Tentokrát se však obraťme k otázce, která nás k písmenným součtům dovedla — k hodnotě muže a ženy po rozdělení prvotního mužsko-ženského člověka.

Genesis 1,27 uvádí, že člověk byl „záchar-unqévá“, tedy „samec i samice“, „mužského i ženského pohlaví“. Napíšeme-li si tento přívlastek hebrejskými písmeny, můžeme ho sečíst: $\alpha\eta\zeta\tau$ to dělá 7+20+200+6+50+100+2+5, tedy 390. To nás ani nepřekvapuje — člověk byl stvořen, aby se stal obrazem Božím, a tak mu chybí jen 10, posvátné písmeno Boha-člověka ι , k tomu, aby dosáhl naplnění, o němž již víme, že se vyjadřuje číslem 400.

Nyní pohledme na popis rozdělení člověka na muže a ženu. Z původní mužsko-ženské jednoty je odděleno *žebro*, *hacélá'*, $\eta\zeta\lambda$; jeho hodnota činí 5+90+30+70, to jest 195, tedy přesná polovina ze 390, z původní hodnoty člověka! Muž a žena se diametrálně liší — vždyť jsou to osamostatnělé odlišné stránky člověka — ale jejich hodnota je naprosto stejná.

Mýtickými obrazy popisuje Bible vznik muže a ženy z původní jednoty, vysvětluje jejich odlišnost a poukazuje na důležitost jejich společenství. Ve vědomí nebezpečí, že odlišnost se může zvrtnout v nerovnoprávnost, však jedním dechem předjímá i všechno budoucí hodnocení mužství a ženství a hodnotí je sama; nečiní to ovšem mýtem ani podobenstvím, které se dají vykládat vícero způsoby, nýbrž přesným a nezpochybnitelným číselným vztahem. Muž a žena jsou odlišní a jejich společenství je právě proto tak cenné; je totiž pravzorem všech budoucích lidských společenství, která už nebudou tvořena lidmi podobných názorů, podobných osudů, podobných zájmů, nýbrž lidmi rozdílnými, kteří svou rozdílnost vzájemně respektují v rovnoprávném vztahu. Uskutečnění rovnosti v rozdílnosti je stěžejním úkolem lidstva na jeho cestě do budoucnosti. Dokáží-li muž a žena žít ve vztahu, který zachovává jejich přirozenou odlišnost a přitom je na všech úrovních bytí rovnocenný, stává se jejich vztah tím, čím jej nazývají svátostná slova svatebního obřadu — činem „pro dobro a štěstí celého lidstva“.